

LIETUVOS

**8(17)
2008**

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

**LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY**

LIH
LEIDVYKLA

VILNIUS 2008

REDAKCINĖ KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
École des Hautes Études en Sciences Sociales
Lundo universitetas

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Vilniaus pedagoginis universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKCINĖS KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

tel.: + 370 5 2629410
faks: +370 5 2611433
el. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:
European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytytis Čiubrinskas).....	5
<i>Foreword</i> (Vytytis Čiubrinskas)	8

Straipsniai / Articles

Christian Giordano

Disputed Historical Memories in East Europe and Southeast Asia: Representations, Symbols and Social Practices.....	11
Ginčijamos istorinės atmintys Rytų Europoje ir Pietryčių Azijoje: reprezentacijos, simboliai ir socialinės praktikos. Santrauka	27

Irena Šutinienė

Socialinė atmintis ir šiuolaikinė lietuvių tautinė tapatybė	31
Social Memory and Contemporary Lithuanian National Identity. Summary.....	54

Darius Daukšas

Pase įrašytoji tapatybė: Lietuvos lenkų etninio/nacionalinio tapatumo trajektorijos	57
Identity Inscribed in the Passport: the Trajectories of Ethnic/national Identity of Lithuanian Poles. Summary.....	72

Žilvytis Šaknys, Daiva Lapinskaitė

Lietuvos karaimai: etninis ir konfesinis tapatumas XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pradžioje.....	73
Lithuanian Karaims: Ethnic and Confessional Identity in the Late Twentieth – Early Twenty-First Century. Summary.....	93

John Helsloot

Valentino dienos triumfas Nyderlanduose – po penkiasdešimties metų.....	97
The Triumph of Valentine's Day in the Netherlands – after Fifty Years. Summary.....	114

Rasa Paukštytė-Šaknienė, Irma Šidiškienė

Naujų etnografinių lauko tyrimo būdų paieška: apklausa dviese.....	117
A Search for New Ways of Ethnographic Fieldwork: An Inquiry Conducted by Two Persons. Summary.....	135

Valdemaras Klumbys

Lietuvos kultūrinis elitas sovietmečiu: tarp pasipriešinimo ir prisitaikymo....	139
Soviet Lithuanian Cultural Elite: between Resistance and Compliance. Summary.....	159

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Kristina Šliavaitė. From Pioneers to Target Group: Social Change, Ethnicity and Memory in a Lithuanian Nuclear Power Plant Community (<i>Neringa Klumbytė</i>)....	163
---	-----

Defining Region: Socio-cultural Anthropology and Interdisciplinary Perspectives 1–2. Acta Historica Universitatis Klaipedensis 12–13. Studia Anthropologica 1–2 (<i>Žilvytis Šaknys</i>).....	168
Re-inventing the Nation. Multidisciplinary Perspectives on the Construction of Latvian National Identity. Lindqvist M. (ed.) (<i>Darius Daukšas</i>)	173
Baltic Postcolonialism. Kelertas V. (ed.) (<i>Gediminas Lancauskas</i>)	175
Torbjorn Friberg. Diagnosing Burn-Out. An Anthropological Study of a Social Concept in Sweden (<i>Vieda Skultans</i>).....	178

Konferencijos / Conferences

Tarptautinė konferencija „Antropologija, etnografija ir biotechnologija“ (<i>Jeanette Edwards, Auksuolė Čepaitienė</i>).....	179
Antropologija, kultūra ir kritinės problemos Amerikos antropologijos asociacijos konferencijoje (<i>Neringa Klumbytė</i>).....	183

Tyrinėjimų projektai ir programos / Research Programmes

Etnologijos, kalbos, istorijos šaltinių elektroninis sąvadas (<i>Rasa Paukštytė-Šaknienė</i>)	187
Lietuvių tautinio identiteto raiškos būdai (<i>Vytis Čiubrinskas</i>).....	189

In Memoriam

Antanas Stravinskas (<i>Irena Seliukaitė</i>).....	191
--	-----

nalinis identitetas ir etninė įvairovė Latvijos mokyklose). Į latvių-rusų santykių problemas šiuose straipsniuose žiūrima iš edukacinės politikos ir žmonių, dirbančių edukacinėje sistemoje, perspektyvų. Į pirmą planą šiuo valstybės atkūrimo tarpsniu ir vėl iškyla latvių kalba, kuri suvokiama kaip nacionalinio identiteto pagrindas ir jos pagrindu vyksta visuomenės restruktūrizacija, kurios metu Latvijos rusai lieka užribyje.

Manyčiau, kad teoriniu požiūriu veikalas nėra labai inovatyvus. Vien pasirinkti tyrimų laukai suponuoja galvojimą apie klasikinės nacionalizmo teorijas, tokias kaip B. Anderseno, E. Gelnerio ir kitų, kurie nepaprastai sureikšmino edukacinę sistemą kaip svarbų elementą „išrandant naciją“ bei palaikant jos gyvybingumą. Praktiškai visi knygos autoriai daugiau ar mažiau nagrinėja šį minėtą edukacinės sistemos ir nacionalinio identiteto konstravimo santykį. Kita vertus, Rytų Europos konceptualizavimas, išryškinant nacijos sampratą, paremtą kultūriniu homogeniškumu, yra daug informatyvesnis ir teikia daugiau išvalgų ne tik apie Latviją, bet ir

apie visą regioną, atskleisdamas tam tikrus dėsningumus. Bet ir čia norėčiau akcentuoti tyrimų laukų pasirinkimo strategiją, kuri, kaip jau minėjau, ko gero, buvo padiktuota daugiau klasikinių nacionalizmo teoretikų, būtent, daugiausiai akcentuojant švietimo ir intelektualų daromą įtaką nacijos kūrimui. Neabejotinai tai yra svarbi sritis kalbant apie nacionalizmo ir etniškumo sampratą, bet ne mažiau svarbu būtų panagrinti ir kitas aktualias sritis, tokias kaip pilietybė, valstybės etnonacionalinė politika, etninės mažumos ir kt., kurios iš esmės yra labai svarbios ir kurioms, kalbant apie Rytų Europą, tikrai skiriama labai daug dėmesio. Šias sritis autoriai tik pamini, detaliau nenagrinėja. Iš dalies tai suprantama dėl užsibrėžto tikslo – parodyti nacijos kūrimosi daugiaplaniškumą istoriniame kontekste, t. y. kalbama apie daugiau nei šimtmetį vykstančius procesus, tad suprantama, kad detalesnė analizė tiesiog fiziškai nebūtų įmanoma. Kita vertus, ši knyga yra tikrai vertinga savo išvalgomis tiek teoriniu, tiek ir empiriniu požiūriu ir neabejotinai turėtų sudominti lietuvišką auditoriją.

Darius Daukšas

Vytauto Didžiojo universitetas

Baltic Postcolonialism. Violeta Keler-tas (ed.). Amsterdam: Rodopi, 2006. 464 p. (On the Boundary of Two Worlds: Identity, Freedom, and Moral Imagination in the Baltics 6)*

Šis išpūdingas dvidešimties straipsnių rinkinys – tai pirmas reikšmingas bandymas aptarti Baltijos valstybių praeitį

* Skelbta anglų kalba žurnale *Journal of Baltic Studies* 38(2): 263–265, 2007.

ir dabartį iš kolonializmo perspektyvos. Siūlymai pažvelgti į buvusį Socialistinių bloką kaip į sovietų kolonizuotą arealą akademinėse diskusijose paprastai sutinkami skeptiškai ar net priešišškai. Tai aiškintina socialiniuose moksluose išsivyravusiu požiūriu, kad kolonializmas sietinas tik su Vakarų Europos imperine plėtra Afrikos, Azijos bei Amerikos kontinentuose. Kolonializmas paprastai suprantamas kaip susidūrimas žmonių grupių, atstovaujančių skirtingoms „rasėms“, kultūroms, istorinėms praeitimis bei geografinėms teri-

torijoms. Skeptikai taip pat argumentuoja, kad kolonijinė veikla paprastai remiasi vadinamąja civilizavimo ideologija, kurios tikslas – „apšviesti“ tamsų, primityvų ir infantilišką „čiabuvį“. Kai kurie jų taip pat primena marksistines-leninines doktrinas, skelbusias, kad socializmas neturi nieko bendra su kolonializmu, kuris sietinas tik su pelno besivaikančiu, agresyviu kapitalizmu. Išties šių prielaidų kontekste teiginys, kad sovietinė Maskva kolonizavo Rytų Europą, gali nuskambėti keistokai.

Kritikuodamas tokių požiūrių ribotumą, *Baltic Postcolonialism* siūlo gilesnę ir globalesnę kolonializmo sampratą (žr. ypač Violetos Kelertas ir Davido Chioni Moore'o svarbius įvadinius straipsnius). Šis tomas įtikinamai rodo ne tik kolonializmo teorijų pritaikomumą Baltijos šalyse bei kituose Rytų Europos regionuose, bet ir detaliai analizuoja konkrečias įvairių okupacijų apraiškas ir patirtis Estijoje, Latvijoje bei Lietuvoje. Nors daugiausia dėmesio skirta sovietmečiui ir postsocialistinei dabarčiai, keletas autorių aptaria hitlerinę okupaciją, carizmą, vokiečių feodalizmą ir net kryžiuočių antpuolius viduramžiais kaip kolonijinius laikotarpius Baltijos tautų istorijoje. Taip pat randame intriguojančių idėjų, raginančių pažvelgti į baltus ne tik kaip į aukas, kentėjusias nuo įvairių okupantų priespaudos, bet ir kaip į kolonistus su savais imperiniais siekiais (žr., pvz., Karlas Jirgensas – apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, 1253–1795, p. 60; Karlis Račevskis – apie XVII a. Kuršių kunigaikštystę, p. 182).

Literatūros mokslo, lingvistikos, filosofijos bei kultūrologijos atstovai straipsniuose remiasi daugiausia kalbiniais šaltiniais. Grožinis pasakojimas, autobiografija, prisiminimai ir panašūs „biotekstai“ – pagrindiniai jų analizės objektai. Jirgensas teigia, kad „kalba buvo ir tebėra pagrindinė kolonijinės priespaudos ir rezistencijos

priemonė“ (p. 71). Anot Thomo Salumetso, „nagrinėjant kolonializmą dėmesys kalbai yra itin svarbus...“ (p. 443.; plg. Kelertas, p. 5; Račevskis, p. 168; Jaanus, p. 223–224).

Be abejonės, kalbinis diskursas ir kolonijinė santvarka glaudžiai susiję. Tačiau svarbu nepamiršti, kad tokios santvarkos galia reiškiamą, tvirtinama ar griauinama ne tik kalbinėmis priemonėmis. Visa virtinė neseniai pasirodžiusių kultūrinės antropologijos studijų, atliktų vadinamajame Trečiajame pasaulyje, parodė, kad kolonizuotieji, ieškodami kompromisų su kolonistais ar jiems priešindamiesi, dažnai mobilizuoja įvairius nekalbinius raiškos būdus: ikonografiją, ritualą, įvairias kūno reprezentacijas ir net abstraktesnes erdvės bei laiko kategorijas. Tokią kolonializmo ir jo subjektų raišką taip pat būtina studijuoti. Nuodugnus nekalbinės žmonių veiklos tyrimas gali pateikti vertingų išvalgų apie jų lytinę, etninę, tautinę, istorinę ir moralinę savivoką kolonijinės hegemonijos kontekste.

Jau gerus du dešimtmečius antropologai nuožmiai kritikuoja reduktyvias, kultūros sudėtingumą supaprastinančias epistemologijas, vis tebevyraujančias humanitarinių ir socialinių mokslų tyrimuose. Įkvėpti devintojo dešimtmečio postmodernių idėjų antropologijos teoretikai teigia, kad kultūra nėra sustingęs, apčiuopamas objektas ar daiktas su nekintančiomis esminėmis savybėmis. Mums primenama, kad į kultūrą ir jos įvairias apraiškas būtina žiūrėti ne kaip į „daiktą“, bet kaip į atvirą, neapibrėžiamą, nuolat vykstančią *procesą*. Nustebau skaitydamas keliuose rinkinio straipsniuose apie „Baltijos tautų kolektyvinę psichiką, mentalitetą, pasaulėžiūrą, tapatybę“, apie „naująją Estijos subjektą“, „lietuvių kultūros kvintesenciją“ ir pan. Ar tokie „daiktai“ išties egzistuoja, ar jie tik patogūs intelektualų išradimai, nuslepiantys socialinių kultūrinių reiškinių

ir procesų atvirumą bei neapibrėžtumą? Tokie reduktyvūs apibendrinimai, „suesminimai“ ir „sudaiktinimai“ prieštarauja leidinio bendram ironiškai postmodernistiniam tonui.

Rinktinėje gausu stilingų terminų, pasiskolintų iš postkolonijinių studijų teorijos: pavyzdžiui, mimikrija, hibridiškumas, subalterija, *au-delà* ir pan. Deja, nedaugelis autorių susimąsto, kokia tokių sąvokų analitinė vertė nagrinėjant kultūrinius, socialinius bei politinius procesus Baltijos kraštuose (bet žr. Jirgens, p. 49–51). Ar mimikrijos konceptą, reiškiantį kolonisto imitavimą ar mėgdžiojimą, galime taip paprastai perkelti iš Indijos, kurią XIX a. ir XX a. pradžioje valdė britai, į Stalino pokarinius gulagus Sibiro platybėse? Apskritai skaitydamas šią antologiją pasigedau autorių kritiškesnio požiūrio į postkolonijinę teoriją ir tokius jos atstovus kaip Homi Bhabha, Gayatri Spivak, Arun Mukherjee, Bill Aschcroft ir kt. Ieškodami gilesnių bei naujesnių išvalgų, manau, rinktinės autoriai galėtų rasti įkvėpimo Lotynų Amerikos mokslininkų darbuose, kuriuose paprastai vyrauja daug skeptiškesnis požiūris į anglocentrinį postkolonializmo teorizavimą. Pietų amerikiečiai ieško savitų terminų, sąvokų bei prieigų, tinkamų būtent ispanų-portugalų imperinei hegemonijai jų kontinente studijuoti.

Žodis „postkolonijinis“ taip pat prašosi subtilesnės diskusijos. Jis toli gražu nereiškia kolonijinės galios *baigties*, kaip implikuojama kai kuriuose straipsniuose (žr., pvz., Chioni Moore, p. 28). Šio būdvardžio priešdėlio *post-* semantinės reikšmės neturėtume tiesmukiškai asocijuoti su švariu lūžiu ar visišku atotrūkiu. Kitaip tariant, *post-* nereiškia, kad imperinė praeitis yra visai išstumta iš dabarties. Kaip rodo „Trečiojo pasaulio“ patirtis, kolonia-

lizmas paprastai grįžta persirengęs naujais išradingais rūbais. *Post-* greitai tampa *neo-* sinonimu. Tokį grįžimą jau matome ir „Antrajame pasaulyje“. (Kolonializmą kaip „atsinaujinančią“ ideologiją ir socialinę-politinę praktiką aptaria Kelertas, Salumets, Račevskis ir kiti.)

Studijuojant neokolonializmą nūdienos Baltijos šalyse, būtina kreipti dėmesį ne tik į Medvedevo-Putino Rusiją, bet ir į besiplečiančią Europos Sąjungą. Ar neižvelgiame šiame masyviame geopolitiniame aljanse klasikinių imperijos bruožų: metropolis, periferijos, bendra ideologija, įkvėpta modernaus socialinio-ekonominio „progreso“ vizijų? Neutrūksta Sąjungoje ir orientalizuojančios retorikos, adresuotos naujiems, „ne tokiems civilizuotiems“ jos nariams, gyvenantiems kontinento rytiniuose ir pietiniuose pakraščiuose. Ratu išdėstytos ES geltonos penkiakampės žvaigždės simbolizuoja brolišką sambūvį (prisiminkime Sovietų Sąjungos valstybinę atributiką), bet už jų slypi iš esmės nesikeičiantys politiniai-ekonominiai susiskaldymai ir hierarchijos. Žinoma, daugiau galima ir reikia pasakyti apie Europos Sąjungą (beje, jau kartais su ironija vadinamą EUSSR). Ji tebelaukia kruopščių socialinių kultūrinių studijų.

Pabaigai – pora pastabų apie rinktinės bendrą struktūrą. Ji būtų rišlesnė, suskirsčius straipsnius į temines grupes; šiame solidžios apimties leidinyje taip pat trūksta sąvokų, vardų bei temų rodyklės.

Nepaisant minėtų trūkumų, *Baltic Post-colonialism* svarbi ir vertinga publikacija, kupina originalių išvalgų ir intriguojančių idėjų, įkvėpiančių imtis įdomių tyrimų ir diskusijų. Ją privalo perskaityti visi humanitarai ir socialinių mokslų specialistai, besidomintys kolonializmu ir jo pasekmėmis Rytų Europoje ir kitur pasaulyje.

Gediminas Lankauskas

Reginos universitetas